

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4029>

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TRA2 BÖLGESİNDEKİ İŞLETME FAALİYETLERİNE EKTİSİ* THE EFFECT OF INVESTMENT INCENTIVES ON BUSINESS ACTIVITIES IN TRA2 REGION

Adem DURSUN**
Melik YOLCI***

Öz

Ülkelerin gelişmesi ve kalkınmasında uygulanan devlet politikalarında ve kamu kaynaklarının adil olarak tabana yayılmasında devlet teşviklerinin önemi büyüktür. Ancak teşviklerin daha verimli ve etkili kullanımının sağlanabilmesi için, teşviklerden yararlanan işletmelerin, sektörlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve memnuniyet düzeylerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada yatırım teşviklerinin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan (Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan) illerinden oluşan TRA2 bölgesine yatırım yapan işletmelerin bölgeden kaynaklı sorunlar olan; bölgenin hammaddeye yakın olmaması, altyapıdan kaynaklı sorunları, pazara olan uzaklık, ulaşım kaynaklı sorunları, bölgede nitelikli eleman bulamama ve sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması sorunların işletmeler açısından önem dereceleri incelenmiştir. İşletmelerin bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında teşviklerin bölgedeki olumsuz şartları etkileyip etkilemediği belirlemeye çalışılmıştır. Bu amaca yürüttüğümüz çalışmada; TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmelerin bölgede kuruluş amaçları, kuruluş yerleri ile ilgili sorunları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teşvikler, Yatırım Teşvikleri, TRA2 Bölgesi.

Abstract

State incentives have a great importance in state policies that implemented for progress and development of countries and for the fair distribution of public resources. However, in order to ensure more efficient and effective use of incentives, the needs of enterprises, sectors and regions that benefit from incentives should be determined accurately and their satisfaction levels should be evaluated.

In this study, importance level of regional problems for sectors in TRA2 region which consists the provinces in the Eastern Anatolia Region (Ağrı, Kars, Iğdır and Ardahan) have been examined. The regional problems affecting sectors are; the distance of the region to raw materials, problems arising from infrastructure, distance to the market, transportation problems, lack of qualified personnel in the region and lack of market gap in the sectors. It has been tried to determine whether the incentives affect the negative conditions in the region in terms of increasing the production and employment in the region and in making future investment decisions. In the study, it have been examined the establishment purposes, establishment locations and the problems of regional enterprises that are benefitting from incentives.

Keywords: Incentives, Investment Incentives, TRA2 Region.

* Bu çalışma "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve TRA2 Bölgesinde Bir Araştırma" doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-2083-2683

*** Dr. Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Muhasebe ve Vergi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4133-9428

GİRİŞ

Devletler tarafından verilen ve genel ekonomi politikasının araçlarından biri olan teşviklerin temel gayesi ekonomik birimleri belirli davranışlara yönlendirmektir. Yatırım teşviklerinin verilmesindeki temel amaç; ülkedeki toplam yatırım tutarının ve buna bağlı olarak ta üretimin ve istihdamın artırılması, sektörlerin gelişmesinin sağlanması ve geri kalmış bölgelerin geliştirilmesidir.

Teşvikler, belirli sektörlerin gelişimini hızlandırmak ve o sektörler yatırımları yönlendirmek amacıyla sağlanabileceği gibi belirli nedenlerle ortaya çıkan bölgeler arası gelişmişlik farklarını en aza indirmek gayesiyle de verilmektedir. Hemen hemen her ülkede farklı derecelerde olmakla beraber var olan bölgeler arası gelişmişlik düzeyi, ülkemizde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkisini hissettirmektedir. Bu farklılıkları en aza indirmek için çeşitli ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de teşvikler, bölgesel kalkınma politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde uygulanan teşvik sistemin temel hedeflerinden birisi de bölgeler arası gelişmişlik düzeyini en aza indirmektir. Doğu Anadolu Bölgesi ve özelinde TRA2 alt bölgesi, ülkemizdeki diğer bölgelerle kıyaslandığında işsizliğin ve bölgesel gelişmişlik farkının en fazla olduğu bölgelerden birisidir. Bu yönleriyle TRA2 bölgesinin teşvikler ve diğer sosyo-ekonomik destek unsurları ile desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bölgenin yapısı, ihtiyaçları ve işletmelerin beklentileri belirlenmeden yapılacak teşviklerden istenilen sonuçların elde edilmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla yatırım teşviklerinin TRA2 bölgesinin sosyo - ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut yatırımların geliştirilmesinde, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığının belirlenmesine yönelik şu ana kadar yapılmayan bilimsel bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmeler üzerinde araştırmaya yönelik bir çalışma yapılması uygun bulunmuştur.

KONU AMAÇ VE YÖNTEM

Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 bölgesinde yatırım teşviklerinkinden yararlana işletmelerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın amacı; yatırım teşviklerinin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Ağrı, Kars Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 bölgesinin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklı sorunların çözümünde yatırım teşviklerinin, bu sorunların çözümünde etkili olup olmadığını incelemektedir. Bu amaca ulaşabilmek için yürüttüğümüz araştırmada; TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş amaçları, kuruluş yerleri ile ilgili sorunların önem dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada anket yöntemi uygulanmıştır. Anketin geliştirilmesi sürecinde; ilgili araştırmalar ve literatür çalışmaları incelenmiş, sorularda ifadelerin kısa ve kolay anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Anket formunda kapalı uçlu, yarı kapalı uçlu ve beşli likert ölçeği soru tiplerine yer verilmiştir.

Anket formunda yirmi üç adet soru sorulmuştur. Anket uygulanmadan önce konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen kişilere uygulanmış, anket formunda anlaşılmayan sorular yeniden düzenlenmiştir.

Anketler, TRA2 bölgesinde gıda, kimya, metal sanayi, plastik sanayi, orman ürünleri, tekstil sanayi, inşaat ve madencilik, eğitim, turizm, sağlık, enerji, iletişim ve ticaret - depolama alanlarında faaliyet gösteren ve teşviklerden yararlanan 100 firmaya uygulanmıştır.

1. TEŞVİĞİN TANIMI

Günümüzde küreselleşme gelişmekte olan ülkeler için yeni riskler oluşturmaktadır(Cho, 2003, 99). Bu risklerden kaçınmak için gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın ve büyümenin yanı sıra bölgesel kalkınmaya önem veren politikalar geliştirmeleri gerekmektedir (Gülmez vd., 2010, 236). Bölgesel kalkınma için geliştirilecek olan yatırım anlayışı, yatırımlara teşvik sağlama eğilimi ve temel ekonomik yasal korumalar sağlanması gibi temelde iki önermeye dayanır (Legun, 2005, 2). Gelişmekte olan ülkeler için yatırım teşviklerinin temelinde hem dünyadaki gelişmelere ve değişimlere uyum sağlanması hem de ülkedeki değişimleri kapsayan ve değişimlere anında uyurlanabilen özellikte olması oldukça önemlidir (Gülmez vd., 2010, 236).

Teşvik terimi birçok kuruluş ve kişi tarafından farklı tanımlanmaktadır. En geniş anlamda Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan tanıma göre teşvik; "kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve

istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü arttıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirerek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma- geliştirme faaliyetlerini desteklemektir (Yerebakan, 2010, 256) ". OECD'nin tanıma göre ise yatırım teşviki; "bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir (Ay, 2005, 177)." (Teşvikleri özetlemek gerekirse; devlet eliyle bazı ekonomik faaliyetlerin özendirilmesi ve bu ekonomik faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetlere göre daha hızlı gelişimini sağlamak için, çeşitli şekillerde verilen maddi ya da gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlamak mümkündür (Karabıçak, 2013, 264).

2. TEŞVİKLERİN ÖZELLİKLERİ

Gelir ve harcamalar, devletlerin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmış oldukları en önemli ekonomik ve politik araçlardandır. Teşvikler bahsedilen bu iki araçtan yapı olarak çok farklıdır. Teşvikler yapıları itibariyle hem devletin harcamalarını artıran hem de gelirlerinin azalmasına sebep olan bir araçtır (Ay, 2005, 178). Teşvikler belirli amaçları gerçekleştirmek için devletler tarafından sık sık başvurulan önemli birer kamusal yönlendirme unsuru olup günümüzde dünyada meydana gelen sosyal ve ekonomik ilişkilerdeki değişimlerden dolayı da önemi artmıştır (Kutlu vd. 2007, 368).

Teşvik kavramı, farklı açılardan ele alınmakta ve farklı şekillerde kullanılmaktadır. Dolayısıyla teşvik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için taşınması gereken özellikleri dile getirmekte yarar vardır. Bu özellikleri genel olarak altı başlık altında toplayabiliriz (Aktan, 2018).

- Pratik bir husus olarak teşvikler ve teşvik fonlarının yönlendirilmesi, aynı bütçe ve aynı hükümet kurumu tarafından sağlanır (Wells vd. 2000:6).
- Teşvikler, çoğunlukla özel kesime sağlanmakla birlikte, kamu kurum ve kuruluşları da bunlardan faydalanabilmektedir (Topal, 2016, 36)
- Teşviklerin devlete her zaman bir maliyeti vardır. Bu maliyet bazen kamu giderlerinin artması şeklinde ortaya çıkarken, bazen de gelirlerinin azalması şeklinde olmaktadır.
- Teşvikler yapılacak olan yatırımların yapısını, işkolunu, bölgesini, büyüklüğünü ve zamanlamasını ayarlamak amacıyla kullanılır.
- Teşvikler açık veya gizli, dolaylı veya dolaysız verilebilir.
- Teşvik devlet için hem gelir kaybına hem de fon azalmasına sebep olurken; teşvikten faydalanan firmalar için bir yararı ifade eder (Onay, 2016, 36).
- Teşviklerin başka bir özelliği ise, devlet tarafından belirlenen sektör veya işletmelere yine devlet tarafından önceden belirlenmiş olan amaçların gerçekleştirilmesi için sağlanan mali desteklerdir (Kutlu vd., 2007, 368).

3. TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİ

Hükümetler hem yerel düzeyde, hemde ulusal düzeyde tüm ekonomik aktörlerin davranışlarını şekillendirmek için teşvikleri kullanmaktadır (Johnson vd 2013:6). Devlet yetkilileri vergi ve sübvansiyon teşvik paketleri sayesinde hem istihdamın artacağını hemde uzun vadede vergi gelirini arttıracaklarını iddia ederken, teşvikler sağlanmazsa bu kazanımların bir kısmının diğer devletlere yönlenebileceğini düşünmektedirler (Head vd., 1999, 201).

Teşvikler ülke ekonomilerine faydalı olabileceği gibi, hiç istenmeyen sakıncalı sonuçlara da neden olabilir. Teşvik sisteminden beklenen başarının ve verimliliğin sağlanması için öncelikle iyi bir teşvik politikası ve teşvik mevzuatına gerek vardır (Candan vd., 2017, 172). Uygulanmakta olan teşvik politikasının ne kadar başarılı olduğunu belirleyen özelliklerden en önemlisi "etkinliktir". Etkinlik, bir teşvik sisteminde, teşvik edilecek alanların belirlenmesi, bu alanlarda ihtiyaç duyulan teşviğin tespit edilmesi ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan kaynaklara ve hedeflere ulaşılmasında kullanılacak araçların, verilecek teşvike uygunluğudur (Duran, 2002, 9). Teşviklerin başarısı çoğunlukla, kamusal maliyet ve faydalarının karşılaştırılması yolu ile belirlenir. Fakat pratikte bu karşılaştırmanın yapılabilmesini sağlayacak yeterince veri ve bilgi olmadığından, teşvik uygulamalarının başarısı hakkında yapılan değerlendirmeler ve eleştiriler o anki sosyal ve ekonomik duruma göre yapılmaktadır.

Kolaylıkla uygulanabilirlikleri ile hızlı müdahale imkânları sağladıklarından teşviklere sık ve yaygın olarak başvurulmaktadır (Şahin vd., 2011, 113). Ancak bu tür uygulamalar eleştirilmektedir. Çünkü bu uygulamalar, bazılarının ihtiyaçlarına hizmet edebilecek olsa da, genel olarak pazarların normal işleyişini bozmakta ve kaynakların yetersiz dağılımına neden olmaktadır.

Teşvikler uygulanırken ortaya çıkan diğer sorunlar, bürokrasi, yolsuzluk ve rüşvet ile ilgilidir. Yatırımcılar tarafından yerine getirilmesi gereken koşulların sayısı ne kadar fazla olursa, şeffaflık o kadar az olur ve manipülasyon olasılığı o kadar artar (Mamica vd., 2011, 9). Plütokratik yapı denilen bu ilişki biçiminde hükümetler iktidarlıklarını koruyabilmek ve güçlendirmek için teşvikleri bazen ekonomik olmayan amaçları gerçekleştirmek içinde kullanabilmektedir. Bu durum, vergiler ile finanse edilen teşviklerin, amaçları dışında kullanılması sonucu çıkar ve rant gruplarına haksız kazanç transferine neden olur.

Sürdürülebilir yatırım teşvik stratejisinin temelinde yasal altyapının saydamlığı ve istikrarının yanı sıra vergi sisteminin uluslararası normlara uygun hale getirilmesi yatmaktadır (Oyman, 2017, 29-30). Gerek hakim liberal iktisat anlayışı ve gerekse uluslararası anlaşmalar teşviklere olumlu yaklaşmamakla beraber, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda teşvik uygulamasının devam ettiği bilinmektedir (Şanlıoğlu vd., 2017, 98).

4 ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmalarla yapılan araştırmanın sonuçları başlıklar itibariyle aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

4.1 TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin illere ve sektörlere göre dağılımı Tablo 1.' de gösterilmiştir.

Tablo 1. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Ağrı	Kars	İğdır	Ardahan	Toplam
Gıda	5	7	4	8	24
	%20,8	%29,2	%16,7	%33,3	%100,0
Kimya	3	2	1	1	7
	%42,9	%28,6	%14,3	%14,3	%100,0
Metal Sanayi	1	2	2	1	6
	%16,7	%33,3	%33,30	%16,7	%100,0
Plastik Sanayi	3	2	1	0	6
	%50,0	%33,3	%16,7	%0,0	%100
Orman Ürünleri	0	1	3	1	5
	%0,0	%20,0	%60,0	%20,0	%100,0
Tekstil Sanayi	2	3	1	1	7
	%28,6	%42,9	%14,3	%14,3	%100,0
İnşaat ve Madencilik	5	3	4	1	13
	%38,5	%23,1	%30,8	%7,7	%100,0
Eğitim	5	4	2	2	13
	%38,5	%30,8	%15,4	%15,4	%100,0
Turizm	1	1	0	2	4
	%25,0	%25,0	%0,	%50,0	%100,0
Sağlık	1	0	1	0	2
	%50,0	%0,0	%50,0	%0,0	%100,0
Enerji	2	1	0	1	4
	%50,0	%25,0	%0,0	%25,0	%100,0
İletişim	1	1	1	1	4
	%25,0	%25,0	%25,0	%25,0	%100,0
Ticaret - Depolama	2	0	2	1	5
	%40,0	%0,0	%40,0	%20,0	%100,0
Toplam	31	27	22	20	100
	%31,0	%27,0	%22,0	%20,0	%100,0

Araştırmaya katılan firmaların illere göre dağılımı incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 firmadan 31 firmanın (% 31,0) Ağrı'da, 27 firmanın (% 27,0) Kars'ta, 22 firmanın (% 20,0)

Iğdır'da ve 20 firmanın (% 20,0) Ardahan'da faaliyet gösterdiği görülmektedir. TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilin Ağrı olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların (100 firma) sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilk 3 sektörün % 24 oranla gıda, % 13 oranla inşaat ve madencilik ve % 13 oranla eğitim sektörü olduğu görülmektedir.

Gıda sektörün diğer sektörlere göre fazla devlet teşviklerinden yararlanmasının temel nedeni Kars ve Ardahan illerindeki kaşar peynir üreticilerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim sektörünün %13' lük payını TRA2 bölgesinde bütün illerde faaliyet gösteren özel eğitim kurumlarının teşviklerden yararlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. İnşaat sektörün %13'lük payını genelde bölgede yer alan ve teşvike başvurmuş olan hazır beton üreticileri ile hafriyat şantiyeleri oluşturmaktadır. İnşaat sektöründeki firmalar daha çok makine ve teçhizat almındaki KDV istinası teşvikinden faydalandıkları ve bu yolla ihtiyaç duydukları makine ve tesisatları satın aldıkları görülmektedir.

4.2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türü ve Çalışan Sayıları

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların türleri Tablo 2.'de, çalışan sayıları ise Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türleri

Şirket Türü	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Toplam
Sayısı	10	72	18	100

Araştırmaya katılan firmaların türleri incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 firmadan 72 firmanın (% 72) limitet şirket,18 firmanın (% 18) anonim şirket ve 10 firmanın (% 10) şahıs şirketi olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki bölgede teşviklerden yararlanan firmaların büyük bir kısmını limitet şirketler oluşturmaktadır.

Firmaların yapıları incelendiğinde bölgede teşviklerden yararlanmış olan anonim şirketlerin çoğunluğunu ulusal yapı da olan şirketlerin oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bu şirketler bölgede iletişim, enerji, inşaat ve tekstil sektörlerine yatırım yapmaktadırlar.

Anonim şirketlerin istihdam oluşturma güçlerinin yüksek oluşu, bölge için işsizlik sorununun çözümünde hayati bir öneme sahiptir. Devlet teşviklerinin en önemli sosyal amaçlarından biri olan istihdam oluşturma düşüncesinin bölgede gerçekleşebilmesi için daha fazla ulusal şirketin, teşviklerden yararlandırılarak bölgeye yatırım yapmaları sağlanmalıdır.

Tablo 3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Çalışan Sayıları

Şirket Türü	Çalışan Personel Sayısı				Toplam
	1-9 arası	10-49 arası	50-250 arası	250 den fazla	
Şahıs Şirketi	8	2	0	0	10
	%80,0	%20,0	%0,0	%0,0	%100,0
Limited Şirketi	15	43	13	1	72
	%20,8	%59,7	%18,1	%1,4	%100,0
Anonim Şirket	0	6	4	8	18
	%0,0	%33,3	%22,2	%44,4	%100,0
Toplam	23	51	17	9	100
	%23,0	%51,0	%17,0	%9,0	%100,0

Tablo 2.3 incelendiğinde şirket türlerine göre istihdam edilen personel sayısının ciddi bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Şahıs şirketlerinin çoğunlukla 1-9 arasında, limited şirketlerde 10-49 arasında, anonim şirketlerde ise çoğunlukla 250 ve üzeri personel istihdam edildiği görülmektedir.

Firmalarla yapılan görüşmelerde 1-9 arası çalışanı olan işletmelerin çoğunu geleneksel aile içi işletmeler oluştururken, 10-49 arası çalışan sayısı olan işletmelerin ise büyük bir bölümünü eğitim kurumlarının oluşturduğu görülmektedir. 50-250 arası çalışanı olan işletmeleri, özel hastaneler ile özellikle son dönemlerde Ağrı il merkezinde faaliyet göstermeye başlayan tekstil firmaları oluşturmaktadır. 250 ve üzeri çalışanı olan işletmelerin çoğunluğunu her ilde faaliyet gösteren çağrı merkezleri, doğal gaz dağıtım firmaları ve ulusal çapta faaliyet gösteren bölge dışı büyük inşaat firmaları oluşturmaktadır. 250 ve üzeri çalışanı olan bu firmaların genel olarak TRA2 bölgesinde SGK prim desteği teşvik türünden faydalandıkları görülmektedir.

4.3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kuruluş Yerleri İle İlgili Sorunları

Araştırmada, TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerden kuruluş yerleri ile ilgili sorunlarını önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru olacak şekilde derecelendirmeleri istenmiştir. Bu derecelendirme sistemi ile işletmelerin kuruluş yerleri ile ilgili sorunlara verdikleri cevapların ortalama önem derecesinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İşletmelerin kuruluş yerleri ilgili sorunlara verdikleri cevapların önem dereceleri; "çok önemsiz", "önemsiz", "kısmen önemli", "önemli" ve "çok önemli" olarak yapılandırılmıştır. Araştırmaya katılan işletmelere kuruluş yerleriyle ilgili sorunlarını;

- Hammaddeye yakın olmaması
- Altyapıdan kaynaklı sorunlar
- Nitelikli eleman bulamama
- Pazara olan uzaklık
- Ulaşım kaynaklı sorunlar
- Sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması

açısından derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş yerleri ile ilgili sorunlarının faaliyetlerini hangi düzeyde etkilediğini belirlemek amacıyla yönelttiğimiz "İşletmenizin Kuruluş yerinden kaynaklanan sorunları faaliyetlerinizi hangi düzeyde etkilemektedir?" sorusunu yukarıda sıralanan kuruluş yeri sorunları açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar aşağıdaki tablolarda özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "hammaddeye yakın olmaması" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 4.'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	6	6	3	5	11	31
	%19,4	%19,4	%9,7	%16,1	%35,5	%100,0
Kars	4	2	2	6	13	27
	%14,8	%7,4	%7,4	%22,2	%48,1	%100,0
İğdır	3	3	2	7	7	22
	%13,6	%13,6	%9,1	%31,8	%31,8	%100,0
Ardahan	0	0	2	6	12	20
	%0,0	%0,0	%10,0	%30,0	%60,0	%100,0
Toplam	13	11	9	24	43	100
	%13,0	%11,0	%9,0	%24,0	%43,0	%100,0

Tablo 4.'e bakıldığında TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların % 43'ü, faaliyete buldukları illerin hammaddeye yakın olmamasını çok önemli bir sorun olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Kuruluş yerinin "hammaddeye yakın olmaması" sorununa "çok önemlidir" cevabını veren firmaların en fazla olduğu il % 60 oranla Ardahan, ikinci il ise % 48 oranla Kars'tır.

Kuruluş yerinin "hammaddeye yakın olmaması" firmaların % 24'ü açısından önemli, % 9'u açısından ise kısmen önemli bir sorun olarak görülmektedir.

"hammaddeye yakın olmaması" açısından kuruluş yerini önemsiz gören firmaların oranı ise toplamda % 24'tür. Bu firmaların çoğunluğu Ağrı ilinde faaliyet göstermektedir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların toplamda % 67'sinde kuruluş yerinin "hammaddeye yakın olmaması" önemli bir sorun olarak görülmektedir. Buna göre TRA2 bölgesindeki işletmelerin faaliyetlerinin "hammaddeye yakın olmaması" sorunundan etkilendiğini ifade edebiliriz.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "altyapıdan kaynaklı sorunlar" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 5.'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Kuruluş Yerinde Altyapıdan Kaynaklanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	10	7	5	6	31
	%9,7	%32,3	%22,6	%16,1	%19,4	%100,0
Kars	2	8	4	10	3	27
	%7,4	%29,6	%14,8	%37,0	%11,1	%100,0
İğdır	4	5	10	1	2	22
	%18,2	%22,7	%45,5	%4,5	%9,1	%100,0
Ardahan	3	3	6	6	2	20
	%15,0	%15,0	%30,0	%30,0	%10,0	%100,0
Toplam	12	26	27	22	13	100
	%12,0	%26,0	%27,0	%22,0	%13,0	%100,0

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların kuruluş yerleri ile ilgili yaşadıkları bir diğer sorun ise bölgenin altyapıdan kaynaklı sorunlarıdır. Bu soruna firmaların %27'si kısmen önemlidir cevabı verirken, %26'sı önemsiz bir sorundur cevabı vermiştir. Çok önemsiz diyenlerin oranının en fazla olduğu il %18 ile İğdır, önemsiz diyenlerin en fazla olduğu il ise %32 ile Ağrı'dır. Bu soruna çok önemli ve önemli diyenlerin toplam oranı %35 gibi düşük bir orandır. Bu bağlamda TRA2 bölgesindeki firmaların bu sorunu çok az önemsedikleri söylenebilir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "nitelikli eleman bulamama" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 6.'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Kuruluş Yerinde Nitelikli Eleman Bulamama Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	1	3	5	19	31
	%9,7	%3,2	%9,7	%16,1	%61,3	%100,0
Kars	0	2	4	11	10	27
	%0,0	%7,4	%14,8	%40,7	%37,0	%100,0
İğdır	1	2	6	7	6	22
	%4,5	%9,1	%27,3	%31,8	%27,3	%100,0
Ardahan	0	0	5	5	10	20
	%0,0	%0,0	%25,0	%25,0	%50,0	%100,0
Toplam	4	5	18	28	45	100
	%4,0	%5,0	%18,0	%28,0	%45,0	%100,0

TRA2 bölgesindeki işletmeler açısından kuruluş yeri sorunlarından "nitelikli eleman bulamama" sorunu, bölgedeki firmaların % 45'inde faaliyetlerini etkileyen çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununa "çok önemli bir sorundur" şeklinde cevap veren işletmelerin % 61,3 oranla en fazla olduğu il Ağrı, % 50 oranla Ardahan'dır. Çok önemli bir sorundur diyenlerin en az olduğu il ise İğdır'dır. Bölgenin geneli için çok önemli ve önemli bir sorundur diyenlerin oranı yaklaşık % 75 civarında olduğundan TRA2 bölgesindeki firmalar açısından nitelikli eleman bulamama sorununun hayati bir öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "pazara olan uzaklık" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 7.'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı Nedeniyle Yaşanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	1	5	6	11	8	31
	%3,2	%16,1	%19,4	%35,5	%25,8	%100,0
Kars	0	6	5	8	8	27
	%0,0	%22,2	%18,5	%29,6	%29,6	%100,0
İğdır	3	6	6	2	5	22
	%13,6	%27,3	%27,3	%9,1	%22,7	%100,0
Ardahan	0	0	8	4	8	20
	%0,0	%0,0	%40,0	%20,0	%40,0	%100,0
Toplam	4	17	25	25	29	100
	%4,0	%17,0	%25,0	%25,0	%29,0	%100,0

TRA2 bölgesinde pazara olan uzaklığın firmalar için önem derecesine bakıldığında sırasıyla çok önemli diyenlerin oranı %29, önemli ve kısmen önemli diyenlerin oranı ise %25'dir. Kuruluş yerinin pazara uzaklığı sorununa çok önemli diyenlerin en fazla olduğu il % 40 oranla Ardahan'dır. Önemli bir sorun olduğunu dile getirenlerin en yoğun olduğu il ise %35,5 ile Ağrı'dır. Çok önemsiz bir sorundur diyenlerin en çok olduğu il Iğdır'dır. Tablo 7. incelendiğinde bu soruna verilen cevapların oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, TRA2 bölgesinde firmaların bu soruna verdikleri cevapların önem dereceleri birbirine benzemektedir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "ulaşım imkânları" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 8.'de özetlenmiştir.

Tablo 8. Kuruluş Yerinde Yaşanan Ulaşım Kaynaklı Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	6	5	3	10	7	31
	%19,4	%16,1	%9,7	%32,3	%22,6	%100,0
Kars	0	4	6	9	8	27
	%0,0	%14,8	%22,2	%33,3	%29,6	%100,0
Iğdır	2	5	3	6	6	22
	%9,1	%22,7	%13,6	%27,3	%27,3	%100,0
Ardahan	1	0	3	7	9	20
	%5,0	%0,0	%15,0	%35,0	%45,0	%100,0
Toplam	9	14	15	32	30	100
	%9,0	%14,0	%15,0	%32,0	%30,0	%100,0

Firmaların TRA2 bölgesinde "ulaşım kaynaklı sorunlara" verdikleri cevapların önem derecelerine bakıldığında bu soruna önemli ve çok önemli bir sorundur diyenlerin oranının % 62 olduğu görülmektedir. Bu oran Ağrı, Kars ve Iğdır için ortalama % 55'tir. Ardahan'da bu oran % 80 dir. Ardahan'ın diğer üç ile göre bu sorunu daha fazla önemsedığı görülmektedir. Çok önemsiz olarak değerlendirenlerin en fazla olduğu il %19,4 oranla Ağrı'dır. Kısmen önemli bir sorundur diyenlerin oranı ise dört ilde bir birine yakındır.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini "sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması" açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 9.'da özetlenmiştir.

Tablo 9. Sektörlerde Piyasa Boşluğu Bulunmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	2	3	9	14	31
	%9,7	%6,5	%9,7	%29,0	%45,2	%100,0
Kars	0	0	3	13	11	27
	%0,0	%0,0	%11,1	%48,1	%40,7	%100,0
Iğdır	0	1	5	7	9	22
	%0,0	%4,5	%22,7	%31,8	%40,9	%100,0
Ardahan	0	0	6	3	11	20
	%0,0	%0,0	%30,0	%15,0	%55,0	%100,0
Toplam	3	3	17	32	45	100
	%3,0	%3,0	%17,0	%32,0	%45,0	%100,0

İşletmelerin kuruluş yeri sorunlarından olan "sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması" sorunu TRA2 bölgesindeki bütün firmalar için % 40'ın üzerinde çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Çok önemli bir sorundur diyen firmaların en fazla olduğu il %55 ile Ardahan'dır. Sektörde piyasa boşluğu bulunmaması sorununu çok önemsiz ve önemsiz bir sorundur şeklinde değerlendiren firmaların en yoğun olduğu il ise % 16 ile Ağrı'dır. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında firmaların birçoğunun TRA2 bölgesinde yeni yatırımlar yapmak için sektörlerde piyasa boşluğu bulamadığı sonucuna ulaşılabilir.

TRA2 bölgesinde bulunan işletmelerin faaliyetlerinin kuruluş yerleriyle ilgili sorunlardan etkilenme düzeylerin ortalamaları illere göre Tablo 10.'da gösterilmiştir.

Tablo 10. TRA2 Bölgesinde Bulunan İşletmelerin Faaliyetlerinin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlardan Ortalama Olarak Etkilenme Düzeylerinin İllere Göre Dağılımı

Kuruluş Yeri Sorunları	Kuruluş Yeri Sorunlarının İllere Göre Önem Derecesi				
	Ağrı	Kars	İğdır	Ardahan	Gen. Ort.
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	3,29	3,81	3,55	4,50	3,73
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	3,03	3,15	2,64	3,05	2,98
Nitelikli Eleman Bulamama	4,16	4,07	3,68	4,25	4,05
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	3,65	3,67	2,86	4,50	3,65
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	3,23	3,78	3,23	4,75	3,68
Sektörlerde Piyasa Boşluğunun Bulunmaması	3,94	4,30	4,09	4,25	4,13

TRA2 bölgesinde yer alan firmaların kuruluş yeri ile ilgili sorunlarının ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; firmaların bölgede en çok “sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması” sorununu (4,13 ortalama) önemsediklerini görmekteyiz. TRA2 bölgesinde firmaların yeni yatırımlar için uygun sektörler veya sektörlerde piyasa boşluğu bulamamasında, bölgenin hem iklimsel koşullarının uygunsuzluğunun hem de sosyo-ekonomik yapısının zayıf olmasının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu iki durumdan dolayı firmaların bölgede yatırım yapacak yeni bir sektör bulmakta zorlandıkları görülmektedir.

Tablo 2.10.’a bakıldığında TRA2 bölgesinde kuruluş yeri sorunlarından “piyasa boşluğunun bulunmaması sorununu” 4,05 ortalama önem derecesi ile “nitelikli eleman bulamama sorununu” takip ettiği görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununun temelinde, bölgede vasıflı eleman yetiştirecek bir yapının bulunmaması ve mevcut yetişmiş olan vasıflı elemanların da daha iyi ücret ve çalışma koşulları elde etmek için sanayileşmiş illere göç etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki bütün firmalar için en az öneme sahip kuruluş yeri sorunu olarak 2,98 ortalama önem derecesi ile altyapıdan kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir.

Kuruluş yeri sorunlarını iller bazında incelediğimizde Ağrı ilinde teşvikten faydalanıp yatırım yapan firmaların en çok önem atfettikleri sorunun, 4,16 ortalama önem derecesi ile nitelikli eleman bulamama sorunu olduğunu görmekteyiz. Kars ve İğdır illerindeki firmaların piyasa boşluğunun bulunmamasını çok önemli bir sorun olarak gördükleri, Ardahan ilindeki firmaların ise ulaşım sorununu 4,75 ortalama önem derecesi ile çok önemli bir sorun olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ardahan ilindeki firmaların kuruluş yeri ile ilgili sorunlara TRA2 bölgesindeki diğer 3 ile göre daha fazla önem derecesi yüksek olan cevaplar verdikleri görülmektedir.

İller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunlara verilen cevapların farklılıklarını tespit etmeden önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir. Normallik testleri istatistiksel testler için ön şarttır. Çünkü parametrik testler olan (T-Testi, Anova, Pearson Korelasyon Testleri) gibi istatistiksel testler verilerin normal dağılım gösterildiği durumlarda yapılmakta iken, verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda (Mann-Whitney-U, Kruskal Wallis Sperman vb) non-parametrik (parametrik olmayan) testlerin yapılması gerekmektedir. Normallik testi değerlerinin incelenmesinde ise oldukça objektif ve popüler analitik test yöntemi olarak kabul edilen basıklık- çarpıklık (skewness- kurtosis) yöntemi tercih edilmiştir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin kuruluş yerleriyle ilgili sorunlara verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 11.’de gösterilmiştir.

Tablo 11. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlara Verdikleri Cevapların Normallik Testi Sonuçları

Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlar	Çarpıklık	Basıklık
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	-0,81	-0,77
	0,24	0,48
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	0,07	-0,94
	0,24	0,48
Nitelikli Eleman Bulamama	-1,09	0,58
	0,24	0,48
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	-0,34	-0,93
	0,24	0,48
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	-0,64	-0,72
	0,24	0,48
Sektördeki Piyasa Boşluğu Bulunmaması	-1,19	1,21
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarına göre (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıların -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alması durumunda araştırmadan elde edilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. Bu test için (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 ile +1,5 aralığında olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. İstatistiksel olarak verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı, TRA2 bölgesinde kuruluş yeri ile ilgili sorunların iller arasında farklılık gösterip göstermediğini bulmak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin "kuruluş yeriyle ilgili sorunlarının" illere göre farklılığının tek yönlü varyans analizi (ANOVA) test sonuçları Tablo 12.'de özetlenmiştir.

Tablo 12. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlarının İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlar	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	18,79	3	6,27	3,218	0,026
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	3,54	3	1,18	0,785	0,505
Nitelikli Eleman Bulamama	4,18	3	1,39	1,168	0,326
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	28,06	3	9,35	7,566	0,000
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	34,06	3	11,35	8,276	0,000
Sektörlerde Piyasa Boşluğunun Bulunmaması	2,24	3	0,75	0,739	0,531

İller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunların farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) testi sonuçları incelendiğinde; iller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunlardan, hammaddeye uzaklık sorununun (F-istatistik değeri 3,218, p-olasılık değeri 0,026), pazara olan uzaklık sorununun (F-istatistik değeri 7,566, p-olasılık değeri 0,000), ulaşım sorununun (F-istatistik değeri 8,276, p-olasılık değeri ise 0,000) sorunlarının olasılık değerlerinin % 5 anlamlılık düzeyinin altında çıkmasından dolayı bu üç sorunun, TRA bölgesindeki iller arasında % 95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Altyapı kaynaklı sorunların (F-istatistik değeri 0,785, p-olasılık değeri 0,505), nitelikli eleman bulamama sorununun (F-istatistik değeri 1,168, p-olasılık değeri 0,326) ve sektördeki piyasa boşluğunun bulunmaması sorununun (F-istatistik değeri 0,739, p-olasılık değeri 0,531) olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinin üstünde çıkmasından dolayı bu sorunların iller arasında % 95 güven aralığında TRA2 bölgesindeki iller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

TRA2 bölgesinde illere göre farklılık gösteren kuruluş yeri sorunları Tablo 13.'te gösterilmiştir.

Tablo 13. TRA2 Bölgesinde İllere Göre Farklılık Gösteren Kuruluş Yeri Sorunları

Kuruluş Yeri ile İlgili Sorunlar	İller	Ortalamaların farkı	Std. Hata	p	
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	Ardahan	Ağrı	-1,21	0,40	0,017
	Ardahan	Ağrı	0,85	0,32	0,042
Iğdır		1,64	0,34	0,000	
Kuruluş Yerinin Ulaşım Kaynaklı Sorunları	Ardahan	Ağrı	1,52	0,34	0,000
		Kars	0,97	0,35	0,030
		Iğdır	1,52	0,36	0,000

TRA2 bölgesinde kuruluş yeri ile ilgili sorunların farklılık gösterdiği iller incelendiğinde; Ardahan ilinin diğer illere göre farklılık gösteren tek il olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kuruluş yerinin hammaddeye uzak olması sorununun önem derecesi Ardahan ile Ağrı ili arasında farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Tablo 2.13. incelendiğinde Ardahan ilindeki firmaların Ağrı ilindeki firmalara göre hammaddeye uzaklık sorununu daha fazla önemsedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş yerlerinden dolayı yaşadıkları sorunlarının ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; işletmelerin bölgede en çok "sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması" sorununu (4,13 ortalama) önemsediklerini görmekteyiz. TRA2 bölgesinde işletmelerin yeni yatırımlar için uygun sektörlerde piyasa boşluğu bulamamasında, hem bölgenin iklimsel koşullarının hem de sosyo-ekonomik yapısının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Diğer

bir ifadeyle, bölgenin bu iki özelliğinden dolayı işletmelerin bölgede yatırım yapacak yeni bir sektör bulmakta zorlandıkları görülmektedir. Devlet teşviklerinin TRA2 bölgesinin de daha faydalı olabilmesi için bölgenin iklim koşullarını göz önünde bulundurularak kış aylarında işletmelere daha fazla mali ve sosyal destekler sağlanabilir. Bu durum teşviklerin, ülkemizdeki bölgelerin kendilerine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının daha fazla göz önünde bulundurularak sağlanması gerektiğini göstermektedir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yeri sorunlarından “piyasa boşluğunun bulunmaması sorununu” 4,05 ortalama önem derecesi ile “nitelikli eleman bulamama sorununu” takip ettiği görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununun temelinde, bölgede vasıflı eleman yetiştirecek bir yapının bulunmaması ve mevcut yetişmiş vasıflı elemanların da daha iyi ücret ve çalışma koşulları elde etmek için sanayileşmiş illere göç etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki nitelikli eleman bulamama sorununun çözümü için devletin yatırım teşvikleri yapısında olmasına rağmen işletmelere doğrudan ücret desteği sağlaması gerektiği düşünülmektedir.

Bölgedeki bütün işletmeler için en az öneme sahip kuruluş yeri sorunu 2,98 ortalama önem derecesi ile altyapıdan kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir. Bölgede ciddi bir boyutta olmasına rağmen altyapıdan kaynaklı sorunların diğer sorunlara göre daha az önemsendiği görülmektedir. Bölgede yatırım yaparken işletmelerin bölgede “piyasa boşluğunun bulunmaması sorununu” ve “nitelikli eleman bulamama sorununu” çok ciddi boyutlarda yaşadıklarından kaynaklı görülmektedir. Devletin bölgedeki işletmelere sağlamış olduğu yatırım teşviklerin bu sorunları çözümünde yetersiz kaldığı görülmektedir.

Ardahan ilindeki firmalarda pazara olan uzaklık sorununun önem derecesinin hem Ağrı hem de Kars illerinde faaliyet gösteren firmalardan farklı olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca Ardahan ilindeki firmaların TRA2 bölgesinde ulaşım kaynaklı sorunların önem derecesinin, Ağrı, Kars ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren firmalara göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıklarda Ardahan ilinin coğrafik konumunun etkili olduğu söylenebilir. İllerin gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulmuş olan TRA2 bölgesinde Ardahan illinin diğer bölgenin yapısından kaynaklı sorunlar açısından bölgedeki diğer üç ille göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

Teşviklerin temel amacı ülkede var olan ekonomik ve sosyal sorunların çözümüdür. Teşvik unsurlarının bölgesel ve sektörel sorunlarına göre farklılıklar gösterebileceği düşünülebilir. Bu amaçla teşvik unsurları artırılabilir. Bu tedbirlerine ek olarak bürokrasinin ve prosedürlerin en aza indirildiği, teşviklerin daha fazla yatırımcıya ulaştırılmasını sağlanarak etkinli daha fazla artacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). *Yoksulluk: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri, yoksullukla mücadele stratejileri*. Hak-İş Konfederasyonu Yayını
- Ay, H. M. (2005). Yatırım teşviklerinin sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 176-184.
- Candan, G. T., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 150-173.
- Cho, Joong-Wan (2003). Foreign direct investment: determinants, trends in flows and promotion policies. *Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and the Pacific*, 1: 99-112.
- Duran, M. S. (2002). *Türkiye'de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği*. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü
- Gülmez, Mustafa, Yalman, İlkay Noyan (2010). Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24.2: 235-257.
- Head, C. K., Ries, J. C., & Swenson, D. L. (1999). Attracting foreign manufacturing: Investment promotion and agglomeration. *Regional Science and Urban Economics*, 29(2), 197-218.
- Johnson, L., Toledano, P., Strauss, I., & James, S. (2013). Background Paper on Investment Incentives: The good, the bad and the ugly: Assessing the costs, benefits and options for policy reform.
- Karabıçak, M. (2013). Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 263-280.
- Kutlu, E., Hacıköylü, C., (2007) Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Devlet Yardımları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 367-390
- Legum, Barton (2005) Making the Most of International Investment Agreements: A Common Agenda. *Symposium presentation, OECD Headquarters*, 2.
- Onay, Ahmet (2016). Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 31-45.
- Şahin, M., & Uysal, Ö. (2011). Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi. *Maliye Dergisi*, 160, 111-138.
- Topal, M. H. (2016). Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım. *The Journal of International Scientific Researches*, 1(2), 35-51.
- Wells, L. T. J., & Wint, A. G. (1990). *Marketing a country: promotion as a tool for attracting foreign investment*. The World Bank."
- Yerebakan, M. (2007). *Türkiye için model olabilecek ülkelerde uygulanan teşvik uygulamaları ve ülkemize uygulanabilirliği*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, (2007-51).